

РЕЦЕНЗИЯ
на дисертационния труд на Виктор Тодоров Добрев на
тема: Културална каузалност на еврейската
екстраполяция в
психологията

Докторант: Виктор Тодоров Добрев
Рецензент: проф. д.пс.н. Ваня Матанова

Дисертационният труд е написан на, 264 страници, разделени на увод, три глави, заключение и библиографска справка от 71 източника, от които 59 на кирилица и 12 на латиница. Тази структура на представения дисертационен труд отговаря на изискванията за този род научни разработки.

Изграждайки концепцията за произхода на психологическото познание един от пионерите на психологията С. Рубинщайн постулира т.нар. „пирамида“ на психологическата наука „1000 - 100 - 10“:

- хиляди години битийно-психологически опит,
- стотици години философско мислене и
- десетки години емпирични изследвания, като пропорцията остава винаги неизменна въпреки времевите и пространствени промени.

При анализа на генезата на психологическото познание традиционно отчетът започва и се изчерпва с античната гръцка и западната средновековна философия.

По данни на Американската асоциация на психолозите от седемте основни направления - функционализъм, бихевиоризъм, гещалтпсихология, психоанализа, хуманистична и когнитивна, психолозите с еврейски произход са основоположници на четири направления. Тези факти убедително говорят за наличието на „бяло петно“ в историята на психологията и подсказват скрита динамика на културни феномени, преплитачи се в генезиса на психологията като наука. Това е нищо повече от даденост, установена по умозрителен път и отнасяща се до т.н. „емпирични закономерности на наблюдението“, които по презумпция са трудно обясними.

Този факт е известен на мнозина, често коментиран и още по-често- предмет на спекулации. Въпреки това той остава неизследван и даже неглежиран в Историята на психологията и културата.

Личността на всеки един от пионерите на психологията трябва да бъде възприета като зов на колективното към индивидуалното, тъй като духовността не може да се разглежда извън другите. Същността на това може да бъде разбрана в съпоставката на древногръцката и древноеврейската култура. Въпреки че между тях са сключени редица компромиси, еkleктични съчетания и точки на пресичане, в основата стои становището за идейната им несъвместимост. В традиционното еврейско учение няма понятие за духовност. Класическото понятие за „съзнание“ е свързано с елинистическите форми и е предмет на философията, докато в еврейската традиция „еврейското съзнание“ е религия. Това означава, че еврейската религия е специфично сортирано и квалифицирано съзнание и духовност от нравствен генеричен тип.

Така в светлината на културния подход евреите научават от своя патриарх Авраам да разбират религията на психологическо ниво като свързване. То е съчетано с връзката на индивидуалната менталност и необходимостта на личността като архетипна величина. Възможната етимология на културната сублимация се характеризира с взаимност, като в този процес инициативата се пада на духовния аспект за сметка на чисто физическия. Изграждането на всяка духовна система има специфична форма на индивидуална менталност.

Поставяйки категорично и ясно теоретичната рамка на своето проучване, Виктор Добрев правомерно си поставя въпросите: Защо генезисът на психологическото познание избира точно елинистичната и еврейска менталност за развитието си? Съществува ли някаква специфична етническа особеност за подобен избор?

Пионерите на психологията често използват библейската тематика в своите теории. Фройд - в тезите си за Мойсей и Едип, Адлер осветява семейните връзки с Авел и Каин, Яков и Иисус, Маслоу - с комплекса на Йона, Фром използва библейския материал за доказване на социокултурните си концепции и пр.

Въз основа на постулираните от съвременната кроскултурна психология теории за Транзакционния функционализъм, Културната контекстуалност и изложеното по-горе възниква основната теоретична хипотеза на дисертационния труд, а именно:

В голяма част от психологията като наука, се откриват психологични артефакти като рефлексия на еврейския културен феномен. На базата на епистемологична културно-психологическа саморефлексия е възможно творчеството на водещи психолози от еврейски произход да бъде интерпретирано като "мицва", т. е. като научно споделяне на еврейския културно-религиозен феномен.

Обект на изследването е еврейската културна общност.

Предмет на изследването са екокултурните специфични компоненти на тази общност.

В съответствие със спецификата на изследването, изискванията на кроскултурната психология като подход и формулираната хипотеза са използвани:

- мултистратегическата концепция (multiple strategies) на качествения подход;
- case study;
- Биографични методи ;
- Етнографско-исторически анализ;
- Екзистенциален анализ; Grounded theory.

В духа на Критичния подход, дисертацията на Виктор Добрев се опира на методите на качествения анализ в изясняването на механизмите и структурата на процесите при трансфера на менталност от еврейската култура към Психологията, с акцент върху културния и социален аспект.

Верификацията се извършва, като:

1. Получените резултати се съотнасят с първичния „суров“ материал.
2. Получените резултати се съотнасят с личния опит (жизнен и професионален).
3. Получените резултати се съотнасят с резултати от подобни изследвания.

Докторантът Виктор Добрев правомерно отбелязва, че разработката е възможна и трябва да бъде разглеждана като част

от Критична психология, свързана с преоценката на историята на психологията.

Според критичните психолози традиционната история на психологията укрепва статуквото на психологията и дискредитира предизвикателствата, отправени към доминиращите възгледи.

Възхвалявайки психологията като чисто научна дисциплина, развиваща се линейно, често тази история пренебрегва ролята на идеологията. Неоснователно историята на психологията се представя като чисто научна област, която се развива независимо от институционалните и събитийни влияния на обществото, като съзнателно или не прикрива субективният си избор при фаворизиране на определени теории. Доминиращата история на психологията е облечена в институционална власт, посредством която с лекота се отхвърлят конкурентните възгледи и теории. Тя е затворена в пространството на строго автономните академични среди. По призова на Харис „историята на психологията трябва да бъде реполитизирана“ и настоящата дисертация е точно в тази посока, а именно изваждането на културните артефакти от еврейското ментално пространство и репликацията им в психологията.

В първа глава след представянето на артефактите от еврейската култура и религиозния феномен, по категоричен начин се очертава извода, че в тази култура през сакрализацията на битието и концентрация върху Абсолюта, се развива особена предразположеност и акцент върху психологичните компоненти на душевния живот. През трите книжовни артефакта се изграждат в съзнанието на всеки еврейин съответно *интуиция и прозрение* през Та На Ха, *логика* през Талмуда и *светоглед* през Кабала - фундаментални качества за всеки психолог. Тората е нещо дошло от небето т. е. трансцендентно, но затова пък *Откровението* идва от движението в битието и човешките действия се сакрализират през съпоставянето с Абсолюта. Като цяло Юдаизма държи съзнанието винаги будно и не позволява на фактите да те поробят. Всяка абсолютизация е откъсване от божествената представа и затова винаги има съмнение и търсене на повече отговори. Не случайно Александер пише на Фройд: „*Никой не може да изтрие от нас Талмудическото мислене*“¹ Същността на монотеизма не е в

това, че Бог е един, а в създадения по негов образ и подобие човек. Общуването и разбирането се случва между подобни, затова Бог създава евреина по свой образ, за да може да разбираме идеята за Абсолюта, изхождайки от себе си. През него, според тази културна традиция, човекът получава статус на Творец, личност, отговорност и развитие. Формата на диалог с него става през Откровенията, а науката и изкуството се приети като форма на откровение. Като извод се налага и липсата, на каквото и да противоречие и противопоставяне между религия и наука. Вярата не несъответстваща на разума е обречена на изчезване. Ако някой напуска традицията и поема пътя на науката, то в еврейската култура се приема, че той е открил „божествена искра“. Задачата му е да разчупи черупката и да пусне светлината на това познание в културата, за да я обогати и я свърже с идеята за Абсолюта. Излизането на евреите от юдаизма се дължи на това, че след средновековието доминираната от религията наука е извършвала само систематизация, т. е. събиране и категоризация на битието. Излизащите извън традицията започват да дават системни връзки и динамика на процесите и с това картината на света става по-ясна и мащабна. Единственото изискване към излизания е нищо от традицията да не се изменя и заличава, новото трябва да идва през откровението, т.е. през интуицията и собствения светоглед.

Като безспорен извод се налага и идеята за привнасянето на терапевтичния модел от еврейската култура през Нефеш терапията. В никоя друга европейска култура не съществува идеята за лечение на душата и корекция на душевния живот през вербална интервенция и диалог на основата на идеалният образ на Абсолюта и неговите еманации. Това е един от малкото културни образци на лечение, имащо ясна концепция за холистичност и психосоматика.

Като извод се налага и факта, че в идеята за диалог с Абсолюта е включен един цял народ и за това е необходим национален организъм, реализиран през специфичната еврейска диаспора, поддържаща етническата избраност при межкултурно взаимодействие. Този национален организъм изработва свои оригинални комуникативни стратегии, като най-ярките са парите и тайната. Като всяка комуникация обаче тези стратегии изчерпват потенциала си през времето и пространството. Съчетаването и

прилагането им обаче в по-ново време и в контекста на терапевтичната практика, създават нов комуникативен канал - Психологията.

Движещият механизъм за реализация на човека е принципът на хомеорезата при съприкосновение с действителността и разминаването с образа за света. В резонанс с анализа на Слоун в Критичния подход се открива нова социокултурна трактовка на личността като вътрешно междусистемен механизъм, делегиращ творческия процес в научната дейност.

Във втора глава се потвърждава ролята на етническата стигма при формирането на специфични качества на еврейския човек, оказващи влияние при реализирането на житейският му проект. Отново при триангулация с биографичните данни на осемте изтъкнати психолози, се доказва ролята при създаването на теориите и направленията в Психологията. В тази част на разработката се формулира и авторова концепция, че възпитаните в еврейската културна традиция психолози, непретърпели асимилация, формират специфична *Мистична личност*, което в Психологията се екстраполира като „**ориентирана към търсене**“ личност.

В трета глава, с помощта на биографичния метод на качествения подход и концепцията за Жизнен проект на проф. Дончо Градев, е изведен биографичен материал за осем изтъкнати психолози, като акцента пада върху ранната социализация, навлизането в културата, репликацията на еврейския културен материал в теориите им. Налагат се безспорно изводите, че в Психологията има рефлексия на еврейския културен феномен и сериозно присъства споделянето на културно-религиозния и етнически надсистемен фактор. Всички изложени аргументи са изведени в таблица, показваща културната екстраполация в психологията. / Приложение 1/.

В критичен план би могло да се отбележи, че все още остават слабо засегнати въпросите за акцентуациите и психопатологията, като фактори влияещи върху творческия процес. Безспорно е, че този феномен се нуждае от самостоятелно, задълбочено проучване, най-вече за да бъдат избегнати и опровергани

спекулациите по тази тема. Дисертационният труд на Виктор Добрев отваря пространство това да се случи.

Авторефератът съдържателно отразява основните и най-съществените постижения на дисертационния труд. Приносите са написани с достатъчна доза критичност и обективност и са съответни на съдържанието на дисертацията.

Дисертационният труд на Виктор Добрев е на изключително трудна, дискуссионна тема, изискваща компетентности от различни области на научното познание. Това може би е една от причините тази проблематика да е малко изследвана, както у нас, така и по света, но едновременно с това дава възможност за изява на потенциала на докторанта.

Мащабното емпирично проучване е добре планирано и изпълнено. Налице е висока степен на научна обективност и добросъвестност. Опровергани са някои дълго битувачи в психологическата общност митове, което дава нов поглед към историята на психологията и отваря нови пространства за научни проучвания.

Имайки предвид качествата на представения дисертационен труд, с пълна убеденост предлагам на Уважаемото Научно Жури да присъди на Виктор Добрев образователната и научна степен ДОКТОР.

14.05.2013 г.

Рецензент:
/проф.д.пс.н. Ваня Матанова/